

τῶν ἀνθρώπων, ὤφειλε νὰ σκεπάζη μὲν τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ δέχεται αὐτοὺς ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς, πλὴν νὰ παραχωρῇ τὴν ἐπιφάνειάν τῆς πρὸς ὠφέλειαν τῶν ζώντων. « Ut sinus et gremium quasi matris mortuo tri-
» bueretur, solum autem frugibus expiatum, ut vivis red-
» deretur. » Ἐκ τῶν ἀρχαίων τούτων ἐθίμων, ὀδηγού-
μενος ἴσως καὶ ὁ Πλάτων ἀπαγορεύει εἰς τοὺς νόμους
του τὴν ἀνόρυξιν τάφων ἐντὸς καλλιεργημένων ἢ καλ-
λιεργησίμων τόπων, καὶ ἐπιτρέπει μόνον αὐτὴν εἰς
χέρσους καὶ ἀγόνους, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν βλάπτονται
οἱ ἐπιζῶντες.

Ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν καὶ Τρωϊκῶν χρόνων τὰ ἔθιμα
τῶν νεκρῶν, ἦσαν κατὰ τὰ μνημονευόμενα ὑπὸ τοῦ
Ὁμήρου μᾶλλον ποικίλα καὶ χαρακτηριστικά, ὡς
πρὸς τοὺς θρήνους καὶ τὰ δείγματα τῆς μερίμνης καὶ
τοῦ σεβασμοῦ αὐτῶν· πλὴν περὶ τούτων θέλομεν ἐφε-
ξῆς διαλάβει, ὅτε θέλομεν ἀντιπαραβάλλῃ τὰ ἀρχαῖα
πρὸς τὰ ἡμέτερα ἔθιμα. Μετὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρό-
νους προοδεύοντες βαθμηδὸν οἱ Ἕλληνες ἐποίκιλαν
ἐν πολλοῖς καὶ ἐκανόνισαν καὶ τὰς περὶ τῶν νεκρῶν
συνηθείας καὶ ἐπικηδείους τελετάς. Ὡς ἐκ τοῦ πολι-
τικοῦ ὁμῶς αὐτῶν ὀργανισμοῦ, δὲν παρεδέξαντο καὶ
εἰς αὐτὰς ὁμοιόμορφον σύστημα, εἰσῆγαγόν τινας,
καίτοι μικρὰς, διαφορὰς.

Ὁ Λυκοῦργος, ὅστις, κατὰ τὸν Πλούταρχον, « τὰ
» περὶ τῆς ταφῆς ἀριστα διεκόσμισεν », ὡς καὶ ὁ
Σόλων ἀκολούθως, διέταξαν τὰ πάντα μετὰ πολλῆς
σοφίας, οἰκονομίας καὶ θρησκευτικῆς εὐλαβείας. Εἰς
τὴν ἀνέκαθεν ταφὴν τῶν νεκρῶν ἐνομοθέτησαν καὶ
τὸν ἐμπρησμόν, καίτοι τὸ πρῶτον ὑπηγορεύθη οὗτος,
κατὰ τὸν Θουκυδίδην, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν πολλῶν
ἐν πολέμῳ ἢ ὑπὸ λοιμοῦ θνησκόντων. Πλὴν καὶ τὴν

μὲν καὶ τὸν δὲ, οὐδέποτε ἐπέτρεψεν ὁ Σόλων ἐντὸς
τῆς πόλεως. « Οὐδεὶς ἐν τῇ πόλει μηδὲ θαπτέστω,
» μηδὲ καιέσθω » ἐκτὸς μόνον ὁσάκις ἐπρόκειτο πε-
ρὶ διακεκριμένου τινὸς ἀνδρὸς, ὅπως διὰ τῆς ἀνωτέ-
ρας αὐτῆς τιμῆς ἐμψυχώσῃ τὴν ἀρετὴν. Ἀπεναντίας
ὁ Λυκοῦργος συνωδᾷ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ σύστημα, ἐπέ-
τρεψεν ἀμφοτέρωθεν ἐντὸς τῆς πόλεως, ὅπως συνειθίσῃ
τοὺς πολίτας εἰς τὴν θέαν τοῦ θανάτου. Τὸ παράδειγ-
μα τῆς Σπάρτης ἠκολούθουν καὶ τὰ Μέγαρα, καὶ ἡ
Κυρῆνη, καὶ τὰ Τάραντα.

Τὰ καλούμενα δίκαια καὶ νόμιμα τῶν νε-
κρῶν, ἦσαν ἀσπληροτάτου καθήκοντος, προπάντων
τῶν υἱῶν καὶ συγγενῶν, καὶ ἔπειτα ἐτέρων. Ὅθεν καὶ
ὁ συναντῶν νεκρὸν ἄταφον, ὤφειλεν, ἵνα μὴ ἐκληφθῇ
ὡς ἀσεβῆς, νὰ τὸν καλύπτῃ μὲ γῶμα. « Οἱ νεκρὸν
» ὀρῶντες ἄταφον, λέγει ὁ σχολιαστὴς τῆς Ἀντι-
» γόνης τοῦ Σοφοκλέους, καὶ μὴ ἐναμνησάμενοι κό-
» νιν, ἐναγεῖς εἶναι ἐδόχουν ». Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ
μεγαλητέρα τῶν ἀρχαίων κατάρρα ἦτο τὸ « ἄταφος
» χθονὸς ἐκπίπτειν ». Ὁ πρὸς τοὺς νεκροὺς μέγας
σεβασμὸς ἐπεκτείνετο καὶ εἰς αὐτοὺς ἔτι τοὺς βαρ-
βάρους ἐχθροὺς. Μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, ὁ
Παυσανίας, ὡς ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος, συμβουλευόμε-
νος ὑπὸ τινος ν' ἀνασκολοπίσῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Μαρ-
δονίου, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς σκιάς τοῦ Λεωνίδου,
δὲν μετὰ τὸν θάνατόν του ἀνεσταύρωσεν ὁ Ξέρξης, ἀ-
πῆντησε λίαν εὐγενῶς καὶ μεγαλοφρόνως, ὅτι αὐτὸς
δὲν ἠσέβει κατὰ τῶν νεκρῶν, οὔτε ἐνόμιζεν ἴδιον Ἕλ-
λήνων νὰ μιμῶνται τὰ ἔργα τῶν βαρβάρων. « Ἐς τὸ
» μηδὲν κατέβαλες παραινέων νεκρῶν λυμαίνεσθαι
» . . . τὰ πρέπει μᾶλλον βαρβάροισι ποιέειν ἢ περ
» Ἕλλησι ». Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς παρατηρεῖ πρὸς τὸν

ἐρνούμενον τὴν ταφὴν τοῦ Αἴαντος Ἀγαμέμνονα, ὅ-
τι οὐ μόνον ἀσεβεῖ κατὰ τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ
τῶν θεῶν νόμων.

Οὐ γὰρ τι τοῦτον, ἀλλὰ τοὺς θεῶν νόμους
Φθείροις ἀν' ἄνδρα δ' οὐ δίκαιον, εἰ θάνοι,
βλάπτειν τὸν ἐσθλόν, οὐδ' ἐὰν μισῶν κυρῆς.

(Αἴ. μας. σ. 1360)

Περὶ τῶν ἐθίμων ὅμως ἢ νομίμων τῶν νεκρῶν, θέλο-
μεν ἐφεξῆς, ὡς προείπομεν, σημειώσαι τὰ δέοντα. Ἦ-
δη μόνον θέλομεν ἀναφέρει, ὅσα ἀφοροῦν τὴν ἐξωτε-
ρικὴν τῶν τάφων διακόσμησιν καὶ σχετικὰς τινὰς δια-
τάξεις.

Τὰ πλοῦτη καὶ τὰ ἀφθονα ἐν Ἑλλάδι λατομεῖα
τοῦ μαρμάρου, εἰσήγαγον ἐν Ἀθήναις τὴν πολυδά-
πανον καὶ καταστρεπτικὴν πολυτέλειαν τῶν μνημεί-
ων, ὥστε ὁ Σόλων ἠναγκάσθη νὰ περιορίσῃ τὰ πάντα
διὰ ῥητῶν διατάξεων. Πλὴν μετ' ὀλίγον ἡ μανία πάλιν
τῶν διακρίσεων καὶ τῶν μεγαλείων, ἔλαβε περισ-
σοτέραν ἐπίτασιν, ὡς γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν προ-
σφάτως ἀνακαλυφθέντων μνημείων κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ
Κεραμικοῦ, περὶ τῶν ὁποίων μαρτυρεῖ καὶ ὁ Κικέρων
εἰς τοὺς Νόμους του. Τότε ἐπεψηφίσθη ἕτερος νόμος,
κατὰ συνέπειαν τοῦ ὁποίου, οὐδεὶς ἐδικαιοῦτο ν' ἀνε-
γείρῃ τύμβον, ἀνώτερον ἀφ' ὅσον δέκα ἄνθρωποι ἠ-
δύναντο νὰ κατασκευάσωσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, οὔτε
νὰ τὸν διακοσμήσῃ μὲ ἀνάγλυφα, ἢ ἀγάλματα κα-
λούμενα Ἑρμᾶς, οὔτε νὰ ἐκφωνήσῃ ἐγκώμια ὑπὲρ
τοῦ νεκροῦ, ἐκτός ἂν ἐπρόκειτο περὶ δημοσίας κηδεί-
ας, ὅτε ἐπετρέπετο ἢ ἐκφώνησις τῶν ἐγκωμίων ὑπὸ
μόνων τῶν ἐπὶ τούτου διοριζομένων παρὰ ταῦ δήμου.
Ἀπηγορεύθη ὡσαύτως καὶ ἡ συρροὴ τοῦ πλήθους,
διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἔχουσα εἰς ἑαυτὴν κάτι τι πένθι-

μον ἢ θεατρικόν, τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Πιπταχός, δὲν
ἐπέτρεπε τὴν προσέγγισίν τινος εἰς τὴν κηδεῖαν ἐ-
τέρου.

(ἀκολουθεῖ.)

ΓΝΩΜΟΛΟΓΙΑΙ ΙΝΔΙΚΗΣ ΣΟΦΙΑΣ, ΕΚ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΤΡΙΧΑΡΗ.

(Συνέχ. ἰδ. προηγ. Τεύχ.)

6. Ἐκεῖνοι διάγουσι καλῶς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ,
οἵτινες κατέχουσι τὰς ἀρετὰς ταύτας: φιλοφροσύνην
πρὸς τοὺς οἰκείους, ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς ὑπηρέτας,
μῖσος πρὸς τοὺς κακοὺς, φιλίαν πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς,
εὐπέθειαν πρὸς τὰς Ἀρχὰς, σέβας πρὸς τοὺς σο-
φοὺς, ἀνδρίαν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ὑπομονὴν πρὸς
τοὺς γονεῖς, καὶ φενάκην πρὸς τὰς γυναῖκας.

7. Ζῶον ἄλογον καὶ ἀνευ οὐρᾶς, εἶναι ὁ ἀνεπι-
στήμων, ὁ ἄμουσος καὶ ὁ ἀτεχνος.

8. Ἡ μετὰ σοφῶν καὶ σπουδαίων ἀνδρῶν συνα-
ναστροφὴ, ἀφαιρεῖ τὴν μωρίαν τοῦ νοός, ἐνσταλάζει
διὰ τῶν λόγων τὴν ἀλήθειαν, ἐμποιεῖ μεγαλοφροσύ-
νην, ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν κακίαν, εὐφραίνει τὴν καρ-
δίαν, καὶ ἐπεκτείνει πανταχοῦ τὴν καλὴν φήμην.

9. Εὐαρεστούμενος ὁ ὑψιστος Θεὸς χαρίζει εἰς
τὸν ἄνθρωπον, υἷὸν ἀγαθοεργόν, γυναῖκα σώφρονα,
δεσπότην εὐμενῆ, φίλον εἰλικρινῆ, θεράποντα ἀδολον,
καρδίαν χαρίεσσαν, μορφὴν ὡραίαν, πλοῦτον σταθε-
ρὸν καὶ στόμα σοφίαν ἀπορρέον.

10. Οἱ μὲν ἐλάχιστοι καὶ μικρόψυχοι δὲν ἐπιδί-

δονται εἰς ἐπιχειρήσεις ἀπὸ φόβου μήπως τυχόν ἀπαντήσωσι προσκόμματα· οἱ δὲ μέσοι ἐπιδίδονται μὲν, πλὴν μόλις συναντήσωσι δυσχέρειάν τινα, ἀποθαρρύνονται· μόνοι οἱ ἀριστοὶ καὶ μεγαλόψυχοι δὲν ἀποσύρονται ἐκ τῶν προσκομμάτων.

11. Διπλὴ εἶναι ἡ διαγωγή τοῦ μεγαλόφρονος, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἀνθους, διότι ὡς τοῦτο ἡ τίθεται ἐπὶ κορυφῆς πάντων ἡ φθείρεται ἐν τῷ ἀγρῷ, οὕτω καὶ ὁ μεγαλόφρων ἡ διάγει ἐν δόξῃ καὶ τιμῇ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐν ἀσκήσει καὶ σκληραγωγίᾳ ἐν ἐρήμῳ.

12. Τρεῖς εἶναι αἱ ιδιότητες τοῦ πλούτου, ἡ ἀπόλαυσις, ἡ μετάδοσις καὶ ἡ ἀπώλεια· ὅστις οὔτε μεταλαμβάνει ἐξ αὐτοῦ, οὔτε τὸν μεταδίδει, μένει εἰς αὐτὸν ἡ τρίτη ιδιότης.

13. Δύσκολον καὶ δύσπρακτον εἶναι τὸ δουλικὸν ἔργον καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον ἀπαθεῖς ἀνδρας, διότι ἐὰν ὁ δοῦλος σιωπᾷ, νομίζεται ἄλαλος, ἐὰν ὁμιλῇ φλύαρος, ἐὰν προσεγγίξῃ τολμηρὸς, ἐὰν ἀφίσταται ἀδιάκριτος, ἐὰν ἀνέχεται δειλὸς, καὶ ἐὰν δὲν ἀνέχεται ἀγενῆς καὶ ἀχρεῖος.

14. Εἰς τοὺς ἀγαθοὺς ἀρεταὶ εἶναι, ἡ κρυφία ἐλεημοσύνη, ἡ πρὸς τὸν οἶκον ἐλθόντα ξένον καλὴ ὑποδοχὴ, ἡ πρὸς ἄλλους μυστικὴ εὐεργεσία καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς ὁμολογουμένη, ἡ μετριοφροσύνη ἐν ταῖς εὐτυχίαις καὶ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὑμνολογία, ἧτις εἶναι τὸ κύριον πρᾶγμα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

(ἔπετ. συνέχ.)

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἐν σελ. 65. στίχ. 2. ἀνάγν. ἀπαρτιζουσῶν, καὶ ἐν σελ. 79. στ. 11. ἀνάγν. τοῦ Ἰωβ

τραγικωτάτας καὶ παθητικωτάτας, πλὴν ἤθελεν εἶσθαι πᾶν ἄλλο τι ἢ δρᾶμα, ἴσως ἱστορία, βιογραφία, περιήγησις, μυθιστόρημα, ἢ ἕτερόν τι διασκεδαστικὸν σύνθεμα, ἡ καὶ πραγματεία φιλοσοφικὴ ἂν ἐξατμίζετο εἰς θεωρίας, οὐχὶ ὁμῶς καὶ παράστασις κανονικῶς δραματικὴ, προτιθεμένη διὰ μεγάλης, ἐκτάκτου καὶ τραγικῆς ἢ ἥρωϊκῆς πράξεως, νὰ ἐμποιήσῃ σφοδρὰς ἐντυπώσεις, νὰ διασειῇ καὶ συγκινήσῃ τὰς καρδίας διὰ τοῦ οἴκτου καὶ τοῦ φόβου, καὶ διεγείρουσα ἀνάλογα πρὸς τὴν διαδραματιζομένην πρᾶξιν αἰσθήματα, νὰ συγκεντρώνῃ καὶ τὴν προσοχὴν, καὶ νὰ ἀφίνη ζωηρὰς καὶ νωπὰς τὰς ἀναμνήσεις πρὸς τοὺς ἐξερχομένους ἐκ τοῦ θεάτρου θεατὰς, ὅπως καὶ πρακτικῶς ἐξαγνίξῃ καὶ ἠθικοποιῇ αὐτούς.

Ὁ Χορὸς δὲν ἦτο βεβαίως ὡς αἱ τρεῖς ἐνόητες τόσον ἀναγκαῖος εἰς τὸ δρᾶμα, καὶ ἴσως ἂν δὲν ἐχρημάτιζεν ἡ ἀφορμὴ τοῦ δράματος, δὲν ἤθελεν ἀποτελεῖ καὶ μέρος αὐτοῦ· πλὴν καὶ διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀρχὴν του, καὶ διὰ τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν του, διετηρήθη καὶ μετὰ ταῦτα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι, τελειοποιουμένου τοῦ δράματος, κατέστη δευτερεῦον ἀπὸ πρωτεῦον πρόσωπον. Ἀπήρτιζεν ὁμῶς πάντοτε μέρος τοῦ ὄλου. Ἐκτὸς τῶν ᾠδῶν, αἵτινες εἶναι τὸ λυρικὸν καὶ παιδευτικὸν τῆς ἀρχαίας δραματοποιίας ἀριστούργημα, συνδιελέγετο καὶ συνηγωνίζετο πολλάκις καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ὑποκριτῶν. « Καὶ τὸν χορὸν δὲ, ἕνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν, καὶ μόνον εἶναι τοῦ ὄλου, καὶ συναγωνίζεσθαι, μὴ ὡσπερ παρ' Εὐριπίδῃ, ἀλλ' ὡς παρὰ Σοφοκλεῖ. » (Ἄριστ. Ποιητ.)

Τὸν χορὸν, συγκείμενον συνήθως ἐκ 50 προσώπων, παρατηροῦμεν μὲν εἰς τὰ σωζόμενα τῶν ἀρχαίων

δράματα, πλὴν πῶς ὑποδιαιρεῖτο καὶ ἔψαλλε τὰς ᾠδὰς του, δὲν ἔχομεν πολὺ σαφεῖς ιδέας. Δυνάμεθα μὲν νὰ εἰσπλεύσωμεν εἰς τὸ ἀπέραντον τῶν εἰκασιῶν πέλαγος, ἀλλ' οὐδέποτε θέλομεν ἀγκυροβολήσει καὶ εἰς ἀσφαλῆ λιμένα. Ὁ Πολυδεύκης ἀναφέρει, ὅτι ἐδιαιρεῖτο εἰς Ζυγούς ἀνά τρεῖς καὶ εἰς Στοίχους ἀνά πέντε· ἡ δὲ Πάροδος ἢ τὰ Εἶδη καὶ τὰ Στάσιμα, ἢτοι ἡ Στροφή, ἢ Ἀντιστροφή καὶ ἡ Ἐπωδός, ἐγίνοντο πότε κατὰ Ζυγόν, καὶ πότε κατὰ Στοίχους. Ὡς δὲν ἔχομεν ἐπίσης ἀκριβεῖς γνώσεις, καὶ πῶς μετὰ τοῦ χοροῦ συνεπλέκοντο Σάτυροι, καὶ τί ἔπραττον οὗτοι. Φαίνεται ὅμως κατὰ τινάς, ὅτι ἔργον αὐτῶν ἦτο νὰ ὀρχῶνται, ὅπως ἀνακουφίζωσι τρόπον τινὰ τοὺς θεατὰς ἐκ τῶν σφοδρῶν δονισμῶν τῶν καταπληκτικῶν τῆς Τραγωδίας συμβάντων. Εἶχον οὕτω πολλὴν ὁμοιότητα μὲ τὸ καλούμενον τῶν Ἀγγλων humor, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἀμίμητος ὁ Σέκσπιερ. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ ὀρχησις εἰς μὲν τὴν Τραγωδίαν Ἐμμέλεια, εἰς δὲ τὴν Κωμωδίαν Κόρδαξ, καὶ εἰς τὸ Σατυρικόν δράμα, τὸ ὁποῖον πρῶτος κατὰ τὸν Σουίδα, ἐδίδαξεν ὁ Πρατίνας, Σίκιννις.

Ἄλλ' ὅπωςδήποτε τὰ τοιαῦτα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐτελοῦντο, ὁ χορὸς ἀπετέλει πάντοτε μέρος συναρτιστικόν τοῦ δράματος· δὲν συνδιελέγετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔψαλλε, καὶ ψάλλων ἐδίδασκε, καὶ τέρπων ἠθικοποιεῖ. Τὸ μέλος αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῶν τραγικωτέρων συμβάντων, ἐπέδραττε θαυμασίως ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν θεατῶν. Οἱ ἀρχαῖοι μόνοι κατεῖχον τὸ μυστήριον τῆς τέχνης, νὰ συναρμολογῶσιν ἐναρμονίως τὰ μᾶλλον ἀντίθετα αἰσθήματα, τὸ λυπηρὸν μετὰ τοῦ ἡδονικοῦ, καὶ τὸ καταπληκτικόν μετὰ τοῦ ἰλαροῦ, χωρὶς νὰ ἐλαττόνωσι τὸ παράπαν, ἢ νὰ ἐξουδετερό-

νωσι τὴν ἀλληλεπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τῶν θεατῶν. Ἐγνώριζον, φαίνεται, ἀκριβῶς τὰς ὁπὰς οὕτως εἶπειν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἐξ ὧν εἰσήγοντο τὰ ἀντίθετα αἰσθήματα, καὶ ὅτε μὲν ἠνοιγον τὴν μὲν, ἔκλειον τὴν ἑτέραν, ἢ μᾶλλον ἀνεπαισθήτως διήρχοντο τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, χωρὶς ποσῶς νὰ διασπάσῃ τὴν εὐάρεστον ἀρμονίαν τῶν κινήσεων. Ἡ ἐκπληξις, ἢ χαρὰ, ἢ ὀργή, ἢ περιέργεια, ἢ συμπάθεια, ἢ ἀποστροφή, ὁ φόβος, καὶ τὰ ὅμοια τούτων αἰσθήματα, ἐπιτηδεῖως καὶ ἐν ἀντιθέσει συμπλεκόμενα, καὶ ταχέως πρὸς ἄλληλα διαδεχόμενα, ἐπήνεγκον τὰ θαυμάσια τότε ἐπὶ τῶν θεατῶν ἀποτελέσματα, διότι εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ ἐν ἀντιθέσει συνάλληλον αὐτὴν διαδοχὴν, συνίστατο τὸ ὡραῖον τῆς τέχνης. Τοιοῦτοτρόπως οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἀριστοτέχναι, οὔτε κόρον, οὔτε ἀδιαφορίαν ἐπροξένουν· διετήρουν πάντοτε ἀγρυπνον τὴν προσοχὴν καὶ ὑπεκέντων τὴν καρδίαν, ἐκ τῶν ποικίλων τῆς ὁποίας κινήσεων, προέκυπτεν ἡ ἡδονή, ἢ μᾶλλον ὁ ἐνθουσιασμός ταύτης ὑπὲρ τῶν ὡραίων αὐτῶν ἀριστουργημάτων. Καὶ ἐν τούτοις οἱ νέοι, καίτοι φιλοσοφικώτεροι καὶ πολυτελέστεροι, ἀλλ' ἤττον τεχνικοί, ἀπλοὶ καὶ φυσικοὶ, ἀπέβαλον τὸν ἓνα ἐκ τῶν παραγόντων, τὸν χορὸν, ὅστις τοσοῦτον συνέτεινε πρὸς τοιαῦτα ἐν ἀντιθέσει ψυχαγωγικὰ καὶ ἠθικὰ ἐξαγόμενα.

Ἡδύνατο ἂν δὲν παρεισήγετο μετὰ τῶν σκηνῶν, νὰ χρησιμεύῃ τοῦλάχιστον μετὰ μίᾳ καὶ ἑτέρας Πράξεως, χωρὶς νὰ καταβιβάζηται τὸ παραπέτασμα, ὡς ἐγίνετο καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους, εἰς τοὺς ὁποίους, διαρκούσης τῆς παραστάσεως, οὐδέποτε ἐκαλύπτετο ἡ σκηνή. Ἀντὶ τῆς ἀσημάντου, καὶ πολλάκις μᾶλλον ὀχληρᾶς μουσικῆς, ἦν οἱ νεώτεροι ἀντε-

κατέστησαν μεταξύ τῶν Πράξεων, ἦσαν βεβαίως προτιμότεραι αἱ ὑψηλαὶ καὶ ἠθικαὶ τοῦ χοροῦ ᾠδαί. Τὰ ἐλαττώματα, ἅτινα παρατηροῦν οἱ νεώτεροι, εἰς τὸν χορὸν ἐπισκιάζονται ἐντελῶς ὑπὸ τῶν ὠραίων καὶ μεγάλων αὐτοῦ προτερημάτων. Τούτων ἕνεκα καὶ ὁ Βλαῖρ εἰς τὴν σειρὰν τῶν φιλολογικῶν αὐτοῦ μαθημάτων, συστάει τὴν εἰσαγωγὴν του. Ὁ δὲ Γάλλος Ῥακίνας παρεδέξατο τὸν χορὸν εἰς τὴν Ἑσθήρτου, καὶ ὁ Γερμανὸς Σχίλλερὸς εἰς τὴν Μεσσηνίαν νόμφην του.

Ἡμεῖς δὲ καὶ ἐκ συμπαθείας πρὸς τὰ κανονικώτερα, καὶ ἐξ ἐκλογῆς πρὸς τὰ μεθοδικώτερα τῆς διανοίας προϊόντα, συνετάχθημεν καὶ συνταττόμεθα μετὰ τῆς κλασικῆς Σχολῆς. Οὔτε προλήψεις, οὔτε προκαταλήψεις ἴσχυσαν νὰ μᾶς ἀποτρέψωσιν ἐξ αὐτῆς· ἐπροτιμήσαμεν νὰ ὑποπέσωμεν μᾶλλον, ἔστω καὶ εἰς ἐπικρίσεις, παρὰ νὰ συμμορφωθῶμεν πρὸς ἀκανόνιστον καὶ ἀμέθοδον Σχολήν. Τὸν ἀρχαῖον τύπον θεωροῦμεν καὶ τεχνικώτερον, καὶ λογικώτερον, καὶ φυσικώτερον. Ἐκτὸς δὲ τούτου μᾶς φαίνεται καὶ καθαρὰ μωρία, ὅταν ἔχη τις εἰς τὸν οἶκόν του ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, ὑγιῆ καὶ ἀνθρωπίνως τέλεια, νὰ παρατρέχη δανειζόμενος ἀλλότρια, σαθρὰ καὶ ἀτελῆ, ἢ ἔστω καὶ ὅμοια. Εἰς τὴν διασκευὴν ἐπομένως τοῦ μύθου τῆς Ἐναρέτης, καὶ τὰς ἐνότητας ἐτηρήσαμεν, καὶ τὸν χορὸν εἰσηγάγομεν.

Ἡ πρᾶξις εἶναι μία, ἢ ἐξῆς· ἢ διάσωσις τῆς κινδυνεύουσας παρθενικῆς τιμῆς τῆς μελλονύμφου Ἐναρέτης. Ὅλα τὰ λοιπὰ εἶναι συμβεβηκότα συναφῆ, τείνοντα πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ λύσιν τῆς ἀρχικῆς πράξεως· εἶναι ποικιλία ἐν τῇ ἐνότητι, ὡς εἰς χωρογραφικὴν εἰκόνα, εἰς ἣν τὰ πάντα συναρμολογοῦνται,

καὶ οὐδὲν ὑπάρχει ἀλλότριον ἢ ἀσύνδετον. Καὶ ὁ χορὸς, καὶ αἱ θυσίαι, καὶ τὸ παραινετικὸν τοῦ πολιοῦ Προμνήσου πρόσωπον, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πολυφόντου πρόσκλησις τῆς Πανόπης, καὶ ἡ ἔγκαιρος τοῦ Ἀντήνορος ἐπάνοδος, καὶ ἡ σύλληψις τοῦ Ἀρισταγόρου, καὶ ὁ φόνος τοῦ Τυράννου, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ συνδέονται μετὰ τῆς ἀρχικῆς πράξεως, καὶ συντελοῦν πρὸς τὴν διασκευὴν καὶ οἰκονομίαν τοῦ μύθου.

Ὁ χρόνος ἐπίσης δὲν παρατείνεται ἐπέκεινα τῶν 12 ὥρῶν, διότι πρὶν, ἢ καὶ ἀπὸ τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν εἰδοποιεῖται ὁ Πολυφόντης περὶ τῆς τελετῆς τῶν γάμων, μέχρι τῆς καταστροφῆς ἢ λύσεως τοῦ δράματος, μόλις παρέρχονται 10, ἢ 12 ὥραι.

Ὁ τόπος, ὅστις εἶναι ὁ μᾶλλον δυσεφάρμοστος κανὼν, τηρεῖται ἐπίσης μὲ μικράν τινα καὶ ἀνεπαίσθητον παραλλαγὴν, οὐδόλως διασκεδάζουσαν τὴν προσοχὴν, ἢ ἐλαττόνουσαν τὴν γλυκεῖαν τῆς φαντασίας ἀπάτην, πλὴν ἀναγκαίαν πρὸς τὴν πιθανωτέραν καὶ φυσικωτέραν τοῦ μύθου δέσιν. Ἡ σκηνὴ τίθεται εἰς τὴν πόλιν τῆς νήσου Κεφαλληνίας, καὶ ἡ πρᾶξις ἀρχεται καὶ τελειώνει ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς πόλεως· ἐκ τῆς πλατείας μόνον μετατίθεται εἰς τὰ πλησίον αὐτῆς ἀνάκτορα τοῦ Πολυφόντου, εἰς τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως, εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἐναρέτης καὶ εἰς παρακειμένην τῇ πόλει ἀκτὴν, ἐνθα ἀποβιβάζεται ὁ Ἀντήνωρ. Ἀλλὰ τοιαύτας ἀβλαβεῖς καὶ οὐδόλως περιπλανούσας τὸ πνεῦμα παραλλαγὰς, ἐπέτρεπον καὶ οἱ ἀρχαῖοι πρὸς εὐκολωτέραν καὶ πιθανωτέραν τῶν πραγμάτων διεξαγωγὴν. Ὁ Σοφοκλῆς μεταθέτει τὸν Αἴαντα ἀπὸ τὴν παρὰ τὸν ναύσταθμον σκηνὴν του, ὅπου διεδραματίζετο ἡ πρᾶξις, εἰς προσεγγιστοὺς εἰς αὐτὴν παρακτίους λειμῶνας, ὡς ἔχοντα

δῆθεν ἀνάγκην λουτρῶν καθαρτηρίων.

- » Ἄλλ' εἶμι πρὸς τὰ λουτρά καὶ παρακτίους
- » Λειμῶνας, ὡς ἂν λύμαθ' ἀγνίσας ἐμὰ,
- » Μῆνιν βαρεῖν ἐξελεύσομαι Θεᾶς.

Ὁ χορὸς εἰσαχθεὶς εἰς τὸ δράμα τῆς Ἐναρέτης, συναπαρτίζει μέρος αὐτοῦ, συνδιαλέγεται μετὰ τῶν λοιπῶν ὑποκριτῶν, ἄδει κάποτε μονοστροφικῶς μετὰ ξὺ μιᾶς καὶ ἑτέρας σκηνῆς, καὶ ἐν Παρόδῳ πρὸς τὸ τέλος ἐκάστης Πράξεως· μόνον ἐν τῇ πρώτῃ προλογίζει ἐν Παρόδῳ. Ἔθηκα αὐτὸν ἄδοντα ἐν τῷ προλόγῳ ἢ τῇ Ἐσβολῇ, ὅπως ἢ Ἐναρξίς ἢ Εἴσοδος τοῦ δράματος, παρουσιασθῆ οὐ μόνον λαμπρότερα καὶ μεγαλοπρεπεστέρα, ἀλλὰ καὶ φυσικώτερα, διότι τί φυσικώτερον ἀπὸ τοῦ νὰ εὐχωνται ἐν τῷ ναῷ τῆς πλατείας πλήθη ἀσθενῆ καὶ τυραννούμενα, ὅπως ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῶν ὁποίων ὑποφέρουσι δεινῶν; Ὡσαύτως ἔθηκα αὐτὸν καὶ ἐν τῇ λύσει τοῦ δράματος, ὅπως ἐπιτελέσῃ τὴν ποιητικὴν καλουμένην δικαιοσύνην.

Τὸ προσωπικὸν τοῦ Χοροῦ θέλει σύγκεισθαι ἐν συνόλῳ ἐξ 24 τοῦλάχιστον νεανίδων, διαιρουμένων εἰς δύο ἡμιχόρια, ἰστάμενα στιχηδὸν δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς σκηνῆς· τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν θέλει ἄδει τὰς στροφὰς, καὶ τὸ ἕτερον τὰς ἀντιστροφὰς, καὶ ἀμφοτέρα σχηματίζοντα ἡμικύκλιον τὰς ἐπωδοὺς, ὡς καὶ τὰ μονοστροφικά. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ ταῦτα, καὶ αἱ Παρόδοι ἢ τὰ Εἶδη πρέπει νὰ ἄλωνται κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκφράζουσι διάφορα πάθη, καὶ νὰ συνοδεύωνται, εἰ δυνατόν, ὑπὸ κυμβάλου. Ὁ τόνος τῶν ἀντιστροφῶν πρέπει νὰ ᾗναι πάντοτε κατὰ τι παρηλλαγμένος ἀπὸ τὸν τόνον τῶν στροφῶν, ὡς εἶναι καὶ ὁ ρυθμὸς τῶν

στίχων. Ὡσαύτως πρέπει ἐξ ἀμφοτέρων νὰ διαφέρῃ καὶ ὁ τόνος τῆς ἐπωδοῦ, ἥτις δύναται, ὡς προείπομεν, ἢ συγχρόνως ὑφ' ὅλου τοῦ χοροῦ νὰ ψάλληται, ἢ καὶ ἐξ ἐκάστου ἡμιχορίου, ἀλλὰ τότε νὰ ἐπαναλαμβάνηται ὑπὸ τοῦ ἑτέρου. Αἱ στροφὰὶ καὶ ἀντιστροφὰὶ εἶναι μὲν σύμμετροι ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων, ἀλλὰ διὰ τε τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἄδομένων ἐννοιῶν, παρηλλάξαμεν ὀλίγον τὸν ρυθμὸν τῶν ἀντιστροφῶν ὡς καὶ τῶν ἐπωδῶν.

Πρὸς πληρεστέραν τοῦ ἀρχαίου τύπου ἐφαρμογὴν εἰσηγάγομεν καὶ τὸν Ἄγγελον, ὅπως ἀναφέρῃ ἐν τῇ σκηνῇ τὰ ἐκτὸς αὐτῆς συμβαίνοντα καὶ μετὰ τῆς ἀρχικῆς πράξεως συνδεόμενα, ὡς ἐτηρήσαμεν καὶ τὴν ἐν τῇ διασκευῇ ἀπλότητα, ἀποτελοῦσαν ἐν ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς ἀρχαίας δραματοποιίας πλεονεκτημάτων.

Ἴσως μᾶς παρατηρήσωσιν, ὅτι πρὸς ἀκριβῆ συμπλήρωσιν τοῦ ἀρχαίου τύπου, ὠφείλομεν νὰ ἐξυφάνωμεν καὶ ὅλον τὸ δράμα διὰ στίχων, καθόσον καὶ οὗτοι ἀποτελοῦν προσέτι μέρος αὐτοῦ. Ἄλλὰ καθ' ἡμᾶς ὁ στίχος οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ φλοιὸς καὶ ἰδιαίτερόν τι ἔνδυμα τῆς ποιήσεως· ἢ σὰρξ καὶ ἢ οὐσία ταύτης εἶναι ἢ φαντασία, τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν, ἢ περιπάθεια, τὸ αἶσθημα, ἢ τριχυμία τῶν παθῶν καὶ τὰ ὅμοια τούτων, ἅτινα ὁσάκις ἐλλείπουν ἀπὸ τὸν στίχον, οὗτος μένει ἕμμετρος μὲν, πλὴν ψυχρὰ καὶ ἴσως κενὴ πεζολογία, ὡς ἐπίσης ὅπου ἐκεῖνα ὑπάρχουν καὶ ἄνευ στίχων, εἶναι ἀληθῆς ποίησις, καθὼς εἶναι διάλογοί τινες τοῦ Πλάτωνος, ὁ Τηλέμαχος τοῦ Φενελλῶνος, ἢ Ἀγγλικὴ μετάφρασις τοῦ Ὀσσιάν, αἱ Ἑλληνικαὶ Σκηναὶ, καὶ πολλαὶ εἰκονογραφίαι τῶν νέων μυθιστορημάτων.

Πιστεύομεν δὲ ὅτι καὶ τὸ πεζογραφικὸν τῆς Ἐναρέτης δράμα, δύναται νὰ συμπαραβληθῆ πρὸς τὰ τοιοῦτου εἴδους ἔργα, καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕφος ἐν γένει, καὶ ὡς πρὸς τὸ αἶσθημα, καὶ ὡς πρὸς τὸ πλάσμα, καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν ἀνάπτυξιν τῶν θυελλωδῶν ἢ συγκινητικῶν παθῶν· ἰδίως δὲ καὶ διὰ τὸν λυρισμὸν τοῦ χορικοῦ μέρους.

Ἐπειτα πρὸς τίνα σκόπον νὰ συνθέσωμεν ὅλον τὸ δράμα διὰ στίχων εἴτε ὁμοιοκαταλήκτων, εἴτε ἐλευθέρων ἢ ἀνομοιοκαταλήκτων; Τοιαύτη σύνθεσις ἤθελεν εἶσθαι ὅλως ἄσκοπος, διότι οἱ στίχοι τῶν ἀπλῶν δραμάτων δὲν ἀπαγγέλλονται ὑφ' ἡμῶν, ὡς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐμμελῶς· ἡ προσωδία μόνη εἰς αὐτοὺς ἀπετέλει μουσικὴν καὶ ἀρμονίαν. Εἰς τὰ ἡμέτερα μελοδράματα εἶναι εὐνόητος ὁ στίχος, ἀλλ' εἰς τὰ ἀπλᾶ δράματα οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν· ἐνῶ δὲ ἐξέρχεται ὀψωσοῦν τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων τροχιᾶς καὶ στενοχωρεῖ τὴν διάνοιαν, δὲν συντελεῖ τὸ παράπαν καὶ πρὸς ἐμμέλειαν καὶ ἀρμονίαν, τὰς ὁποίας δὲν ἔχομεν, ὡς εἶχον αὐτὰς οἱ ἀρχαῖοι. Εἰς ἡμᾶς ὁ στίχος εἶναι μᾶλλον ἕξις, εἶναι συρμὸς ἢ παρασυρμὸς, καὶ οὐχὶ τοῦ νεωτέρου δράματος ἀναγκαῖον συστατικόν. Ὅπου δὲν ὑπάρχει προσωδία ἢ ἐμμέλεια, οὔτε ὁ στίχος ἀρμόζει εἰς δρῶντα πρόσωπα, οὔτε ἡ σοβαρότης τῆς πράξεως δεόντως, νομίζομεν, τηρεῖται.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ δράματα μέχρι τοῦδε συντάττονται κυρίως διὰ στίχων· ὁ τύπος αὐτὸς ἐπεκράτησε παντοῦ· εἰς τὴν ἡμετέραν ὁμοίως γλῶσσαν ἀνεγνώσαμεν καὶ τίνα εἰς πεζὸν λόγον. Πλήν εἶναι ἐπίσης ἀληθέστατον, ὅτι ὁ τύπος αὐτὸς, ὅστις κατέστη ὡς εἶπομεν ἕξις ἢ συρμὸς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἄλογος ἀπομίμησις τῶν ἀρχαίων δραμάτων, ἀτι-

να ἀπαγγελλόμενα μετὰ μέλους, συνετάττοντο ἀναγκαιῶς διὰ στίχων. Ἀφοῦ ὁμοίως ἡμεῖς ἀπωλέσαμεν τὸ μέλος, ὠφείλομεν νὰ ἐγκαταλείψωμεν καὶ τὸν ἄσκοπον πλέον στίχον, διότι ἐπὶ τέλους οὗτος καὶ ἐπὶ τῆς σκηνης ἀπαγγέλλεται ὡς ἀπλή πεζολογία. Οἱ θεαταὶ οὐδόλως προσέχουν εἰς αὐτὸν, οὔτε ἐξ αὐτοῦ συγκινοῦνται, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἴδους τῶν παθῶν, δεόντως εἰκονιζομένων, καὶ ἐκ τῆς ἐπιδεξίου τῶν ὑποκριτῶν παραστάσεως. Ἡ ἐπιτυχία καὶ εὐδοκίμησις τῶν δραμάτων ἐκ τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων κυρίως ἐξαρτῶνται. Ἴσως ἐν τῇ ἀπλῇ ἀναγνώσει ὁ στίχος ἡδύνην περισσότερον, ἀλλ' ἐν τῇ παραστάσει οὐδεμίαν ἐξασκεῖ ἐπίδρασιν.

Ἐκτὸς τούτου καὶ ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον οἱ ὑποκριταὶ μιμοῦνται, δὲν ἐπιτηδεύεται ἐν τῇ κινήσει ἢ ἐξάψει τῶν παθῶν του νὰ ἐκφράζηται διὰ στίχων, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ὀρμᾶται ἐξ αὐτῶν· ἡ γλῶσσά του εἶναι μὲν πεζή, πλήν ζωηρὰ, ἐνεργητικὴ, αὐθόρμητος, ἐνίοτε ἀσυνάρτητος καὶ οἷαν τὴν ὑπαγορεύει ἡ φύσις τοῦ πάθους. Οὕτω νομίζομεν, ὅτι ἐκφράζεται φυσικώτερον καὶ σοβαρώτερον διὰ πεζῆς φράσεως καὶ ἡ Ἐναρέτη ἐν τῇ ἐμφανίσει τῆς κατὰ τὴν β' σκηνὴν τῆς Α'. Πράξεως, παρὰ ἐὰν ἐξεφράζετο διὰ πολιτικῶν δεκαπεντασυλλάβων στίχων οὕτως·

Ἐν. Πρὸς τὴν Θεὰν ἰκέτιδες ἦλθον· εἰς καλὴν ὥραν,

Ἐνθα καὶ ἕτερ' ὡς ἡμεῖς παρίστανται παρθένοι·
ἢ διὰ μέτρου πενθημιμεροῦς καὶ ἐφθημιμεροῦς οὕτως·

Ἐν. Εἰς καλὴν ὥραν ἰκέτιδες ἦλθομεν

Πρὸς τὴν Ἄρτεμιν ἐνθα, ὡς ἡμεῖς κί' ἄλλαι
Νεάνιδες ἴστανται.

Εἰς τὸν χορὸν, ὁσάκις ᾄδει, καθίσταται τῶντι ἀναγκαῖος ὁ ῥυθμὸς τοῦ στίχου, ἄλλως οὔτε μέλος,

οὔτε ἄρμονία ἤθελε προκύπτει ἐκ τῶν ᾠδῶν του, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκάμομεν χρῆσιν τοῦ στίχου, οὐχὶ ὁμῶς πάντοτε τοῦ ὁμοιοκαταλήκτου. Τὴν ὁμοιοκαταληξίαν μετεχειρίσθημεν εἰς τὰ πλεῖστα μονοστροφικά καὶ εἰς τὰς ἐπωδούς· εἰς δὲ τὰς στροφὰς καὶ ἀντιστροφὰς ἀπεβάλομεν αὐτήν. Τὸ παντοῦ ὁμοιοκατάληκτον ἐνῶ εἶναι λίαν μονότονον, καὶ ὁ ἐπαναληπτικὸς αὐτοῦ βόμβος ἐνοχλεῖ μᾶλλον παρ' ὅ,τι ἠδύνηι συνήθως τὰ ὦτα, ὡς ἄλλοτε εἰς κοῦφα καὶ ἄμουσα πνεύματα ἀποτρέπει τὴν προσοχὴν ἐκ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, δὲν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν ἐμμέλειαν καὶ ἄρμονίαν· ταύτας ἐπιτυγχάνομεν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλαβῶν καὶ τοῦ τονισμοῦ, διότι ταῦτα ἀποτελοῦν εἰς ἡμᾶς τὸν στίχον, ἀφοῦ ἀπωλέσαμεν τὴν ἀρχαίαν προσωδίαν. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ δράματος τύπον.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν ἐξωτερικόν, ἦτοι τὴν εἰς Πράξεις διαίρεσιν, ἐξοικονομήσαμεν οὕτω πῶς αὐτό, ὥστε δύναται νὰ διδαχθῇ καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων, τῶν ὁποίων τὰ δράματα οὐδέποτε ἐδιαιροῦντο εἰς Πράξεις, ἀλλ' ἦσαν συνεχῆ καὶ ἡ σκηνὴ ἔμενε πάντοτε ἀνοικτὴ. Ὅσακις δὲ οἱ λοιποὶ ὑποκριταὶ δι' οἰανδήποτε ἀνάγκην, ἢ προπαρασκευὴν, ἢ καὶ ἀναψυχὴν τῶν θεατῶν, ἐγκατέλειπον αὐτήν, ἴστατο ὁ χορὸς, ὅστις ἐψάλλε τὰς ᾠδὰς του.

Ἡ εἰς Πράξεις διαίρεσις τοῦ δράματος, ἦν οἱ νεώτεροι παρεδέξαντο, στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ κύρους τοῦ Ὀρατίου

« Neve minor, neu sit quinto productior actus. »

εἶναι ὅλως σχεδὸν αὐθαίρετος· οὐδένα ἕτερον λόγον ἔχει ἢ τὴν ἀνεσιν τῶν θεατῶν, καὶ ἀναγκαίαν τινὰ ἴσως προετοιμασίαν. Ὡστε δύναται τὸ δράμα νὰ διαι-

ρεθῇ εἴτε εἰς τρεῖς, εἴτε εἰς τέσσαρας, εἴτε εἰς πέντε Πράξεις· δύναται καὶ εἰς δύο, ἀλλὰ τότε ἴσως τὸ μηκος ἐκάστης Πράξεως, ἤθελε κατακουράσει τὴν προσοχὴν τῶν θεατῶν, ὡς ἤθελον ἀπαυδέσει αὐτὴν καὶ πλειότεραι τῶν πέντε. Ἡ ὑπὲρ τὸ δέον λοιπὸν παράτασις ὡς καὶ ἡ περιστολή, δὲν πρέπει νὰ παραμελῶνται ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ μύθου. Ἡμεῖς ἐδιαιρέσαμεν τὸ δράμα τῆς Ἐναρέτης εἰς τρεῖς Πράξεις, ἀλλὰ δύναται καὶ ἐνεκα τῶν παρεντιθεμένων μεταξὺ τῶν Πράξεων ᾠδῶν τοῦ χοροῦ νὰ μὴ διακοπῇ, καὶ ἡ σκηνὴ ἐν ἐλλείψει τῶν λοιπῶν ὑποκριτῶν, νὰ κατέχηται ὑπὸ τοῦ χοροῦ.

Ἄς ἀναπτυχθῶμεν τέλος ἐν ὀλίγοις καὶ ἐπὶ τῆς οὐσίας ἢ φύσεως τοῦ δράματος τῆς Ἐναρέτης. Ὁ Ἄριστοτέλης διαιρεῖ τὴν κυρίως Τραγωδίαν εἰς τέσσαρας κατηγορίας. Εἰς Πολύπλοκον ἢ Συμπλεγμένην, συγκειμένην ἐκ περιπετειῶν καὶ ἀναγνωρίσεως, ὡς εἶναι ὁ Οἰδίπους Τύραννος τοῦ Σοφοκλέους· εἰς Παθητικὴν, μεστήν ἐκ πολλῶν παθῶν, καὶ λήγουσαν ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν, ὡς εἶναι αἱ Φοίνισσαι τοῦ Εὐριπίδου, καὶ αἱ Τραχινίαι τοῦ Σοφοκλέους· εἰς Ἡθικὴν, εἰς ἣν ἐπικρατεῖ ἡ ἠθικὴ διδασκαλία, καὶ περαίνει εἰς τιμωρίαν τῶν πονηρῶν καὶ εὐτυχίαν τῶν ἀγαθῶν, ὡς εἶναι ἡ Ἐκάβη καὶ αἱ Ἰκέτιδες τοῦ Εὐριπίδου· καὶ εἰς Θαυμαστικὴν, εἰς ἣν ὑπερέχει τὸ ὑπερφυῆς καὶ ἐκπληκτικόν, ὡς εἶναι ὁ Προμηθεὺς τοῦ Αἰσχύλου. Πλὴν προσθέτει ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος, ὅτι εἰς πᾶσαν Τραγωδίαν πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν, ἂν οὐχὶ ὄλαι, τοῦλάχιστον αἱ πλεῖστα καὶ σπουδαιότεραι ἐκ τῶν εἰρημένων ἀρετῶν. « Μάλιστα μὲν οὖν πάντα δεῖ πειρᾶσθαι ἔχειν, εἰ δὲ μὴ, τὰ μέγιστα καὶ πλεῖστα ».

Ἡμεῖς κατατάττομεν τὸ δράμα τῆς Ἐναρέτης εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν τῶν Ἠθικῶν, διότι καὶ εἰς ἠθικὴν μᾶλλον παιδευσιν συντελεῖ, καὶ εἰς κατάδικην τῶν κακῶν καὶ θρίαμβον τῶν ἐναρέτων καταλήγει.

Παρθένος νεῦνις, κινδυνεύουσα ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐν τῇ παραμονῇ τῆς νυμφεύσεώς της, ν' ἀπολέσῃ τὴν τιμὴν, νὰ γίνῃ θῦμα τῶν αἰσχυρῶν ἐνὸς τυράννου ὀρέξεων, καὶ νὰ στερηθῇ τῆς ἐνώσεως ἐκείνης, ἐξ ἧς ἠλπιζε τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ βίου της, πόθεν ἀρύεται τὰς δυνάμεις καὶ τὸ θάρρος ἐν τῇ ἀγωνίᾳ καὶ ἀσθενείᾳ της; Ἐκ τοῦ ὀρησκειτικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς εὐσεβείας της, ὡς ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ἐκ τῆς ἠθικῆς ἰσχύος καὶ ἀρετῆς της.

Μήτηρ χήρα, διανύσασα ἐν τῇ χηρείᾳ της βίον σεμνότατον, ἐστερημένη τοῦ ἀποδήμου υἱοῦ της, καὶ μόνην ἔχουσαν παραμυθίαν τὴν κόρην της, ἣν ἠλπιζε νὰ ἴδῃ εὐτυχῆ, καὶ ἀπεναντίας βλέπει δύσμοιρον καὶ κινδυνεύουσαν, δὲν ἀποδειλιᾷ, δὲν καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς δυστυχίας, ἀντέχει μάλιστα γενναίως καὶ προστατεύει καὶ ἐποικοδομεῖ τὴν κόρην της διὰ τοῦ θάρρους καὶ τῆς μεγαλοφροσύνης της· ἡ φιλοστοργία δὲν μετατρέπεται εἰς ἀδυναμίαν, οὔτε ἡ ἰσχύς τοῦ χαρακτήρος της εἰς κουφότητα, ὡς ἀποπτύει τὰς προσφορὰς τοῦ τυράννου, οὔτω περιφρονεῖ καὶ τὰς ἀπειλὰς του. Ἐν στιγμῇ πάλης καταθλίβεται μὲν καὶ πειρᾶται νὰ σώσῃ, εἰ δυνατόν, ἀμφοτέρω τὰ κινδυνεύοντα τέκνα της, ἀλλ' ἅμα πείθεται περὶ τῆς ἀναποφεύκτου εἰμαρμένης, ἢ διάσωσις τῆς τιμῆς κατισχύει πάσης ἑτέρας σκέψεως.

Πατὴρ γέρων, ἀρίστου χαρακτήρος καὶ στερεωμένης ὑπολήψεως διὰ τε τὴν εὐγένειαν τῶν φρονημά-

των, τὰ χρηστὰ ἦθη καὶ τὸν πατριωτισμὸν, εὐρεθεὶς δυστυχῶς εἰς πάλιν μετὰ τοῦ υἱοῦ του, ἐπιτυχόντος ν' ἀρπάσῃ τὴν Ἀρχὴν διὰ δόλου, καὶ νὰ μεταμορφωθῇ εἰς μοχθηρότατον τύραννον, δὲν παρασύρεται ἐκ τοῦ πατρικοῦ φίλτρου, οὔτε παρεκκλίνει κεραίαν ἐκ τῆς προγενεστέρας ἐντίμου πολιτείας του, ἧτις ἐλάμπρυνε τὸν οἶκον καὶ τὴν πατρίδα του, καὶ ἐφείλχουσε τὸν γενικὸν τῶν συμπολιτῶν του σεβασμὸν, ἀπεναντίας ἀναδέχεται ἀγῶνα ὑψηλὸν μὲν, πλὴν ἐπικίνδυνον· παρίσταται αὐστηρὸς, καίτοι ἀτυχῆς, ἐπιτιμητῆς τῆς αἰσχυρᾶς διαγωγῆς τοῦ υἱοῦ του, δὲν διὰ τῶν φιλοστόργων καὶ συνετῶν συμβουλῶν του, πειρᾶται νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸ πατριωτικὸν καθήκον, καὶ εἰς τὸν εὐσεβῆ καὶ ἠθικὸν βίον.

Μνηστήρ, ὅστις ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῆς ταχείας ἀπολαύσεως τοῦ πολυτιμοτέρου ἀντικειμένου τῶν νομίμων πόθων του, παρατηρεῖ τὴν ἐπικειμένην ἀπώλειαν αὐτοῦ, δὲν ἀθυμεῖ, δὲν ἀδημονεῖ, δὲν παραδίδεται εἰς ἀράς καὶ ὕβρεις, ὡς ἠθελεν ἴσως πράξει ἐρωτόληπτός τις θηλυδρίας τῶν νεωτέρων δραμάτων, ἀλλὰ σκέπτεται καὶ πειρᾶται ἀταράχως, πῶς νὰ σώσῃ ἐκ τοῦ κινδύνου τὸ εἶδωλον τῆς λατρείας του, ἢ νὰ συναπωλεσθῇ μετ' αὐτοῦ· γίνεται συνεργάτης τῆς πράξεως, ἧτις ἔμελλε ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸ ἐκ τῆς αἰσχυρᾶς θυσίας· ὁ ἔρωσ του δὲν εἶναι θηλυπρεπῆς, δὲν τρέφεται ὑπὸ δακρύων, εἶναι ἀνδρικός καὶ ἐμπνέεται ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ γενναίων αἰσθημάτων, ὡς τοῦτο καταδεικνύει καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τῶν δεσμῶν του.

Εἷς ἀδελφὸς φυγὰς μὲν καὶ ἀπόδημος, πλὴν ἀσφαλῆς καὶ ἐλεύθερος, ἀποφασίζει, μόλις πληροφορεῖται περὶ τοῦ κινδύνου τῆς ἀδελφῆς του, νὰ ἐπανακάμψῃ, ὅπως καὶ τὴν τιμὴν τοῦ οἴκου του διασώσῃ,

καὶ τὴν πατρίδα του ἐλευθερώσῃ, ἢ ἄλλως νὰ γίνῃ βορὰ τοῦ Τυράννου. Ἀπόφασις μεγαλόψυχος καὶ ἥρωϊκωτάτη.

Ἡγεμῶν τέλος ὅστις, ἀνελοῶν δι' ἀπάτης ἐν τῇ Ἐξουσίᾳ, ἔγινεν ἀκολούθως Τύραννος ἀπεχθέστατος, ἀσεβὴς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὸν γεννήτορά του, μάστιξ τῆς πατρίδος του, ὕβριστὴς παντὸς ἱεροῦ καὶ ὁσίου, καὶ λάτρις μόνον τῶν αἰσχροῦν καὶ ἀχαλινώτων παθῶν του, ἔλαβεν ἐπὶ τέλους τὰ ἐπίχειρα τῶν κακοπραγιῶν του. Πάντα ταῦτα παρέχουν ὑψηλὰ ἠθικῆς διδασκαλίας μαθήματα, ἅτινα καὶ θρησκευτικὰ καὶ εὐσεβῆ αἰσθήματα ἐμπνέουν, καὶ πατριωτισμὸν καὶ μεγαλοφροσύνην διεγείρουν, καὶ εἰς χρηστὰ κοινωνικὰ ἤθη καὶ οἰκογενειακὰς ἀρετὰς παροτρύνουν· ἐπιστεφόμενα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ᾠδῶν καὶ μονοστροφικῶν τοῦ χοροῦ, συναπαρτίζουσι σύνολον, χαρακτηρίζον τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν τοῦ δράματος, ἐξ ὧν ἐλλόγως καὶ δικαίως κατατάσσεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν Ἡθικῶν.

Πλὴν δὲν εἶναι, φρανοῦμεν, καὶ ἐστερημένον ἐξ ἐτέρων ἀρετῶν, ὡς ἀπαιτεῖ ὁ σοφὸς Σταγειρίτης, διότι καὶ τὸ τραγικὸν καὶ ἥρωϊκὸν δὲν ἐλλείπει ἐξ αὐτοῦ. Ὁ χαρακτήρ τῆς Ἐναρέτης εἶναι λίαν περιπαθὴς καὶ τραγικός, τῆς Πανόπης μεγαλοπρεπὴς, τοῦ Προμνήσου ὑψηλός, τοῦ Ἀντήνορος ἥρωϊκός, τοῦ Ἀρισταγόρου γενναῖος καὶ τοῦ Πολυφόντου μυσαρός. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν χαρακτήρων τούτων, ὡς καὶ πολλάκις σκηναὶ διεγείρουν εἰς ὑψιστον βαθμὸν τὰ δύο τῆς Τραγωδίας μεγάλα πάθη, τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον. Οἱ θεαταὶ συγκινοῦμενοι σφοδρῶς ἐκ τοῦ πρώτου, κυριεύονται συνάμα καὶ ὑπὸ τοῦ δευτέρου, ἀναμιμνησκόμενοι ὅτι ὡς ἄνθρωποι, δύνανται καὶ

αὐτοὶ νὰ εὐρεθῶσιν εἰς ὁμοίας περιστάσεις.

« Ἄνθρωπος ὢν οὐκ ἂν εἴποις, τοῦτ' οὐ πείσομαι. »

« Homo sum. Humani nihil a me alienum puto. »

Ἐν τούτοις τὸ δράμα τῆς Ἐναρέτης διεξάγεται ἐν τῇ λύσει του εὐτυχῶς διὰ τοὺς ἐφεξῆς δύο λόγους· ἅ. διότι ὡς καὶ τινὰ τῶν ἀρχαίων, περιέχει ἐν ἑαυτῷ ἱκανὰς περιπαθεῖς σκηνάς, καὶ ὅταν τοιαῦτα ὑπάρχουν ἐντὸς οἴουδήποτε δράματος, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτείνωνται καὶ διὰ τραγικῆς λύσεως ἢ καταστροφῆς. Οἱ θεαταὶ ἤθελον ἐξέλθῃ τοῦ θεάτρου λίαν καταβεβλημένοι ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν θλιβερῶν ἐντυπώσεων, καὶ τότε ἡ ψυχὴ ἀντὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς σοβαρὰς καὶ ὠφελίμους σκέψεις, ἤθελε κυριευθῇ ὑπὸ μόνης ἀθυμίας καὶ κατηφείας. β'. Διότι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐνθάρρυνσις τῶν θεατῶν, ἀπαιτοῦσαν, καὶ κατὰ τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείδου, τὴν ἐπίστεψιν τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν τιμωρίαν τῆς κακίας. Ἐὰν ὁ Πολυφόντης ἐθριάμβευε, καὶ ἡ Ἐναρέτη καὶ ὁ Ἀντήνωρ κατεβάλλοντο, οἱ θεαταὶ ἤθελον ἐξέλθῃ, ἂν οὐχὶ μὲ τὴν βεβαιότητα, τοῦλάχιστον μὲ τὸν δισταγμὸν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι οὐ μόνον λέξις κενή, ἀλλὰ καὶ συντελεστικὴ πρὸς τὴν δυστυχίαν τῶν ἀνθρώπων. Τοιοῦτος δισταγμὸς ἤθελεν εἶσθαι ἢ ἄρνησις παντὸς θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἐπὶ τέλους ἴσως ἢ ἐπικράτησις τῆς ἀθησικείας καὶ ἀνηθικότητος, ἥτοι τοῦ ἀγελαίου τῶν κτηνῶν βίου. Εἰς τοιαῦτα ὁμως ἄτοπα καὶ ὀλεθρίας διδασκαλίας, οὐδέποτε πρέπει νὰ καταλήγουν τὰ προϊόντα οἰαδήποτε τῆς διανοίας τῶν φίλων τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα, ἅτινα ἀνεπτύξαμεν ἐπὶ τοῦ δράματος τῆς Ἐναρέτης, καίτοι ὀλίγα πρὸς διδασκαλίαν, εἶναι ὁμως ἀρκοῦντα πρὸς ὤθησιν τελειοτέρων ἔρ-

γων. « Ad erudiendum parum, ad impellendum satis. »
ὡς πιστεύομεν ἐπίσης ὅτι εἶναι ἱκανὰ, ὅπως καταστή-
σωσι καὶ τοὺς ἀναγνώστας συγκαταβατικούς πρὸς τὰ
λάθη καὶ τὰς ἐλλείψεις μας.

(ἔπεται τὸ δράμα).

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἐν σελ. 98, σ. 6, ἀνάγν. ἐπεξετάθησαν— ἐν σελ. 101,
σ. 28, ἀν. ἐντιμότερα — καὶ ἐν σελ. 104, σ. 26, ἀν. διε-
κόσμησεν.

ΑΙΝΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ.

ΜΗΝΙΑΙΟΝ.

ΕΤΟΣ Α΄. Μάϊος 1882. ΤΕΥΧΟΣ Γ΄.

Η ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΟΦΙΑΣ

ΠΡΩΤΟΤΥΠΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΣ ΔΙΕΚΔΙΚΟΥΜΕΝΑΙ.

« Ὁ λέγων τὴν ἀλήθειαν, δικαιοσύνην
» ἐργάζεται. »

Ἡμαί τινες περὶ τῆς ἐπεισάκτου καὶ οὐχὶ αὐτο-
φυοῦς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς σοφίας, διασπαρεῖσαι ἐπὶ
τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τινων ἐκ τῶν
ἀκολουθησάντων αὐτὸν ἱστοριογράφων εἰς τὰς ἐν τῇ
Ἀσίᾳ κατακτητικὰς ἐκδρομάς του, ἀνεφάνησαν ζωη-
ρότεραι καὶ σπουδαιότεραι, ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐνε-
στώσης ἑκατονταετηρίδος καὶ μεταξύ τινων Δυτικῶν
συγγραφέων, διότι ὡς ἐκ τῆς παιδείας καὶ εὐφυίας